

CZUĆ SIĘ (213) *vb impf*

się (117), się (96).

[*GliczKsiąż B5 cf CZUĆ inf*]

inf czuć się (16). ◇ *praes 1 sg* czuję się (22). ◇ *2 sg* czujesz się (12). ◇ *3 sg* czuje się (44). ◇ *1 pl* czuj(e)my się (2). ◇ *2 pl* czujecie się (3). ◇ *3 pl* czują się (22). ◇ *praet 3 sg m* czuł się (6). ◇ *f* czuła się (1). ◇ *3 pl m pers* czuli się (3). ◇ *fut 3 sg m* czuć się będzie (1). ◇ *imp 2 sg* czuj się (6). ◇ *3 sg* niechaj się czuje (2). ◇ *1 pl* czujmy się (5). ◇ *2 pl* czujcie się (6). ◇ *3 pl* niech(aj) się czują (3). ◇ *con 1 sg m* bych się czuł (1) *KochFrag*, bym się czuł (1) *GórnDworz*. ◇ *3 sg m* by się czuł, czułby się (7). ◇ *f* by się czuła (2). ◇ *1 pl m pers* bychmy się czuli (1). ◇ *2 pl subst* byście się czuły (1). ◇ *3 pl m pers* by się czuli (6). ◇ *subst* by się czuły (1). ◇ *part praes act* czując się (39).

Sł stp brak, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Uświadamiać, stwierdzać w sobie jakiś stan, mieć samopoczucie jakiegoś stanu; sentire Mącz, Cn; conscire Cn (66) :*

a. *O stanach fizycznych, organicznych (17) :*

czuć się jakim (5): Wyznanie nyegodności wyernego człowieká/ który fie krewkim czuyąc/ vcieka fie z modlithwámi do Páná fwego. *LubPs T marg; Czuiąc fie wždy czyrftwieyłzym by rzeczą nie mylił/ [...] Cbciał áby był Teftáment s pámięcią Ípráwiony. HistLan E; Bywa téż to częłto/ że ci co wychodzą z wánny/ iegli fye słábfzými czuią/ chłodną wodą obléwác fye każą Oczko 28v; SkarŻyw 472; RybGęśli C2.*

cum inf [zaimek się wchodzi w skład konstrukcji A cum inf] (4): Poty^m panna náfwiełłá w gorące [...]/ czuiątz fie iuż przénáfwiełłým plode^m bytz brzemienná/ bogu oyttzu [...] dziekowála *OpecŻyw 9v; MurzHist I4v; Valetudine aliqua tentari, Być kułzon yáką chorobą/ to yełt/ czuć fie być nie owłzeki fwiężym. Mącz 474c; SkarŻyw 202.*

Zwroty: »dobrze się czuć« (1): Ma być chory mázan dokąd sie dobrze czuie. *KuczbKat 230 marg.*

»czuć się na mocy« (2): *Ferocire dicuntur Iuvenes, Dobrey myfli y dobrego fercá być/ Czuć fie ná mocy/ Mrzeć ná myłóć. Mącz 124d, 477a.*

»źle się czuć na zdrowiu« (1): *ZLe fye czuię ná zdrowiu PudłFr 77.*

W przeni (4) :

czuć się jakim (1): Tedy go [*Symeona*] rádość niewypowiedziána opánowála/ lepiej niż prágńczy ieleń v wody ochłodzonym fię czuł *SkarŻyw 113.*

Ze zdaniem dopełnieniowym [że (1), iż (1)] (2): Y ia łam/ czuię fie zem nie stálny/ [...] że mię także tá krzywda włzech Ípólna bárzo obchodzi *OrzJan 129; Ítała bez mowy/ ledwie fię czuiąc/ iż żywá. SkarŻyw 238.*

Zwrot: »czuć się na mocy« (1): *Brdá łobą Wiłę wípiera ná pułnocy/ Iuż w xieńcu będąc czuie fię ná mocy. KlonFlis G2v.*

b. *O stanach uczuciowych, emocjonalnych, wzruszeniach, przeżyciach wewnętrznych (49) :* Ia ácz fye chudo czuię/ rychléy tám przeltáne/ Gdzie więcýy cnoty/ niżli pieniędzy záłtáne *PudłFr 53.*

czuć się jaki(m) (13): *Zwłázcza iż fie niewinnym iako mowíłz czuielz A czemułz fie tak barzo/ w przygodzie frałuielz Rejjóz I6v; SkarŻyw 132; Swoie łzkody tak łzácu/ [...] Abyś nieprzepámiętał/*

że baczenie twoje Y łtateczność iest droższa: W tę bądź przedsię pánem/ Iáko łye kolwiek czuiefz w poćiechy obránem. *KochTr* 23; *GrabowSet* H3; Moiań ták łaczną dużá łie nieczuie/ Aby poćiechę iáką przyiąć miáá *KochFrag* 53; *CiekPotr* 9. Cf »czuć się (nie)godnym«.

cum inf [zaimek się wchodzi w skład konstrukcji *A cum inf*] (17): *PatKaz II* 80v; *GórnDworz* li3v, L18v; Więc iż łie grzełnym być czuie/ lęka łie łpráwiedliwóci Bożey. *WujJud* 98v, 81, 264v; *RejPosRozpr* c4; *SkarŻyw* 181; *LatHar* 134; *WysKaz* 14; A iefli kto tákowym vznániem y Dekrétem czułby łie bydź vćiśnionym: będzie mu wolno to vznánie vćifku łwego przez ápellácią przynieść ná Séym Wálny. *SarnStat* 944 [*idem*] 98, 161, 735, 737; *CzahTr* A2, A3.

Fraza: »serce źle się czuje« (1): Wyda mię twarz/ gdy łye łerce źle czuie *KochPieś* 26.

Zwroty: »czuć się (nie)godnym« [*szyk zmienny*] (7): A ták Dworzánin náłz mimo głowne łwoie záwołanie/ á profefłią ryczerłkiego rzemiełłá/ iefli łie w czym czuć godnym będzie/ niechayże tego vmie vżyć *GórnDworz* N3v, D7, L18v; Przed ktorym vpadł/ y prołł/ áby go ná ten vrząd nie łtáwił: bo łię niegodnym być czuł *SkarŻyw* 171, 201; Włem/ o Przednie włádnący/ Y niegodnym łię czuieł Twey łálki pałáiący *GrabowSet* Fv; *WysKaz* 14.

»czuć się na swobodzie« (1): [*Kiedy człowiek sumnienia całego*] Temu winá nie trzeba przylewáć/ [...] Będzie wefól byś chćiał y o wodzie/ Bo łye czuie práwie ná łwobodzie. *KochPieś* 3.

a. *Poczuwać się do winy, czuć się winnym* (19) :

czuć się w czym (16): Łifzka łię też wypráwuie/ Ize łię w niczym nie czuie. *BierEz* N4; *KromRozm I* A2v; *BielKom* B7; Abowiem nie czuieł łię ni wczym winnym *BibRadz* 1.Cor 4/4; Mens conscia facinori, Czuyąc łie w yákim złym vczinku. *Mącz* 373a; Abesse a crimine, Nie czuć łie w żadney niecnocie. *Mącz* 429b, 343d, 472a, 499d; *BiałKat* 386; *CzechEp* 251; *BielSen* 18; *Calep* 244b; *WujNT* 1.Cor 4/4; Nie bełpieczno łię łámemu łádzić. Lepiey mowić z Páwłem ł. Nie czuieł łię w niwczym: á przedłię nie w tym vłpráwiedliwion iestem *SkarKaz* 352b.

Zwrot: »winnym się czuć« [*szyk zmienny*] (4): Gdy łie kto winnym czuie więcz łie chce wypráwić *RejJóz* Iv; *RejKup* dd3v; *BibRadz* 1.Cor 4/4; Tęń co rąbał/ vłłyłzawłzy krzyknienie á czuieł łię winnem/ iáł vćiekáć z wozem drwy náłóżonym. *GórnRozm* F2.

Ze zdaniem dopełnieniowym (1): A ták on człowiek dobry nie czuieł łię w tem [*criminis minime sibi conscius*]/ w czym mu winę dawano/ nieodmienił dla tego przyiáźni łwey przeciwko Katonowi *ModrzBaz* 95v.

2. *Być przytomnym, być przy zmysłach, mieć świadomość rzeczywistości, istnienia, istnieć, żyć; conscium esse, sentire* Cn (13) : BOdayci złe dni/ niechcełz mię miłowáć/ Bych łie czuł/ móglćibych iuż podziękowáć. *KochFrag* 23.

Zwrot: »mało się czuć« (1): Bo iefliże flegmátyk/ then łie máłó czuie/ Iedno łpi/ [...] ná brzuch łoby łpluie. *RejWiz* 117v.

W przeni (1) :

Zwrot: »ledwo się czuć« (1): Łákomłtwo nie zgáłłó. Dla ktorego nie tylko vbołtwo záłuie/ Sáma Rzeczpołpolita iuż łię ledwo czuie O łwą krzywdę nie mowi *Prot* Dv.

a. *Z przeczeniem: stracić przytomność, nie wiedzieć o sobie; nie panować nad sobą; dirigere, stupere* *Mącz* (10) : *OpecŻyw* 166; Nie ták go wino zmorziłó iáko prze iego niemierność pan bog go tym

zaráził iż fię nie czuł. *BibRadz* I 10v *marg*; *Dirigeo*, *Martwieyę/ nieczuyę fię/ ex viribus destitui propter frigus aut aliquo casu. Mącz* 89d, 423d, 505b; Bo to był gniew [prawił/ że się *Medea* nieczuła: Y owłzem ták iest kázde wzrúfzenie ferdeczne/ iż zámyka drogę rozumowi *ModrzBaz* 7; Siołtrá ktora przy niey byłá/ záwołała ná nię: á oná fię nie czuie. *SkarŻyw* 161.

Zwroty: »nie czuć się od gniewu« (1): *Vix sum compos animi ita iracundia ardeo*, Nie czuyę fie od wielkiego gniewu. *Mącz* 174c.

»przed radością się nie czuć« = *nie posiadać się z radości* (1): Pan Bóg wié/ że przed rádością fye nie czuię *OrzQuin* 02.

W przén (1) : O nędzny świecki Pawie [*mizerny żywocie*] y z mięfem y s piory/ Iuż leżyłz ofkubiony/ [...] A ty fie nic nie czuiefz/ á piorki twoiemi/ Dawno fie iuż przyłtroił nieboże kto iny. *RejWiz* 84.

3. *Zdawać sobie sprawę z czegoś, uświadamiać sobie, orientować się, znać, rozumieć, wiedzieć, zwracać na coś uwagę; conscium esse, sentire Cn* (104) : *RejKup* b7v; Nye chcę wyele o thym piáć [...] koždy kto fie czuye nychay fiebye lámego wtym przykładem fie położy. *GliczKsiąż* E3v, L2; *BibRadz* I 93 *marg*; *BielKron* 244; *SarnUzn* B7; kto fie czuie/ obaczy to lepiej/ iż ten bicż Boży [*wojny*] rościąga fie po wżyftkicb Narodziech *BielSpr* 76; *KochPs* 74; *CzechEp* 12, 228; *NiemObr* 109; *BielSjem* 28; Boday fye przepádło To twoie zwierciádło: Bo tobą fzali/ á ty fye nie czuiefz/ Dawno fye nie fwéy twarzy przypátruiefz. *KochPieś* 22; *Paprup* E; *PowodPr* 75.

czuć się w czym (40): *RejRozpr* F4; *KromRozm II* gv; Szczęściem swoim nierowno fzáfufiefz/ W pomiefzánycb [práwach] fie nie czuiefz. *BielKom* D5v; *LubPs* B3v, G3; Boże day áby wżem przełożonym tákie przypominánia winszowne bywály/ á czuć fie w nich chcieli/ opuściwłzy wżytki orátorye pochlebne *BielKron* 403v; *Strum* K4; Stworzeniście rozumnie iedno fie w tym tzuyćie/ Oney Máłpie Bełtiefy w tym fie nie rownayćie *WierKróc* A4v; *CzechRozm* 236v; ále męfkie^{mv} ftanowi przyłtoi áby fię wiecey kochał wtem że fie czuie w mężnych vczyńkach/ ktoremiby fię popifáć mogł *ModrzBaz* 51v, 51v, 88; *NiemObr* 94; Bo iefli idzie o dżiatki mále/ iż my ich nie czáruiemy/ [...] dżiwno mi temu że fię y w tym X. K. nie czuiąc/ nas przedsię winnie. *CzechEp* 57, 32, 143, 264, 328 (9); *Paprup* D2v. *Cf Ze zdaniem dopełnieniowym*.

cum inf [zaimék się wchodzi w skład konstrukcji *A cum inf*] (2): Iáka iest pociechá wiernego/ gdi fie czuie być w kołciele Bożym. *LubPs* S6v *marg*; *GórnDworz* N3.

Ze zdaniem dopełnieniowym [w tym z zapowiednikiem: w tym (17); iż (18), że (7), inne wskaźniki (8)] (33): Aczkolwyek bi thełzh od náłfz czo fzye przeczywko przimyerzv dżyacz myalo yakólch fzye wthim czvyemi yłz fzye nycz nyedzyeye. *LibLeg* 11/136v, 7/34v; A nyczuyą fye iż lámami też w oboyeey tey rezye fá. *KromRozm III* F2; *BielKom* C3; *RejWiz* [A9]; *RejZwierz* 88v, 90; iá ieden z obywałhelow tych kráiw czuię fię w thym/ zem iest naprzod á nádewłzythko Pánu Bogu powinien. *BibRadz* I 2, *Ex* 10/7; *SarnUzn* F5v; *RejAp* 98v; *RejPos* 93v; *HistLan* F; Coż nie czuiefz fie iż tho o tobie mowią? *RejZwierc* 96v, 182; *CzechRozm* 135v; Czuy fię Greczynie co Grecki Bełaryon mowi. *SkarJedn* 291 *marg*; *KochOdpr* C3; *KochPs* 86; *CzechEp* 250, 122, 202, 261, 277, [413]; *NiemObr* 138; Nie trzebá ich żáłowáć/ gdy fie w tym nie czuią/ Iż práw swoich nierządnych znowu nie przekuią. *BielSjem* 7; Ale fie wi Panowie Bracia tzuicie kogo fie łtrzec macie *Paprup* E2; Lecz fię w tym Budny

nie czuie/ iż rzecz niepodobna/ żeby ieden proftak miał iednym rázem wšytkie księgi Ewángeliey Máttheufzá ś. [...] popłowác. *WujNT* 4, 551, 841; *SkarKaz* 315b; Ale/ profzę/ czuyćie fię/ iáko źle ine y obce fundáméntá pod budowanie ftáre podkládác *SkarKazSej* 681b.

Zwroty: »dobrze się czuć« = *czuć się mocnym, doskonałym, pewnym w jakiejś dziedzinie* (1): będzie tho wielki rozum dworzáninow/ kiedy tho/ w czym fię dobrze czuie/ [...] pokaże ludziom nieznácznie *Górndworz* N5v.

»czuć się na duszy i na sumnieniu« (1): Ciefzże fię tu káždy moy miły wierny Páńfki/ iefliże fię czuiefz ná dułzy y ná sumnieniu swoim/ iż ftóifz mocno w wierze *RejAp* 98v.

»nie (ani) czując się« = *nieświadomie, bezwiednie, mimo woli, niechcący* (15): To widzifz iż to ftáby wywod żydowłki/ ktorym Mátteufzowi náłzemu/ [...] nieprawdę zádác chcą: á nie czuiąc fię/ lámemu iá Bogu zádáią *CzechRozm* 133v, 23; Choćiaż to iáwnie przeciw Bogu czyni/ nie czuiąc fię. *CzechEp* 98, 12, 36, 103, 106, 107, 195, 346; A nád tho X. K. nie czuiąc fię/ ledá co piłze. *NiemObr* 110, 111, 120, 134, 143.

Szeregi: »nie chcąc ani się czując« (1): Choćiażby on to czynił vmyślnie chcąc y wiedząc: choćiaż też nie z vmyśłu/ niechcąc áni fię czuiąc: ále ták/ iáko y infzych wiele czyni/ będąc ftárszych fwych błędem zaráżony y omamiony. *CzechEp* 103.

»czuć się a obaczać« (2): á práwie iáko młotem kołátał do rozważnego baczenia ich/ áby fię czuli á obaczáli/ iż iuż Pan/ [...] práwie z nápięthym łukiem/ [...] ftó *RejZwierc* 182, 188v.

a. *Mieć, uważać siebie za kogoś, jakiegoś; rozpoznawać siebie jako jakiegoś* (14) :

czuć się kim (2): pánowie [...] vpiwłzy fię oną fwowolną fwobodą/ która im ftąd rofcie/ iż fię pány czuią: wchodzą w dziwną dumę *Górndworz* Ee4v; żeć fię życzliwym ftugą twoim czuię *ZbylPrzyg* ktv.

czuć się jakim (3): Ale serdca i siły nie masz, i takim się ty Czuiąc, tedy płynąłeś przez morskie zakręty *KochMon* 20; *KochOdpr* C3v [2 r.].

cum inf [zaimek się wchodzi w skłaad konstrukcji *A cum inf*] (9): Nychay fię czuyą być rodzicámi/ á nye cudzemi ludźmi. *GliczKsiqz* G4V; *RejAp* 126v; Bo drugi czuiąc fię być mężem/ będzie tákim proftakiem/ iż gárło fwe zawięsi ná nitce *Górndworz* I6v, Ii2; iż rzadki/ kto fię czuie być pocźciwym człowiekiem [*qui de dignatione laboret*]/ naydzie się/ coby chciał być miedzy świádku máiące przyśięgác poliezon. *ModrzBaz* 140v; *SkarJedn* 186, 194; w ten czás Dowmant Hurdowic Kniáz Gedrocki wolno sobie miefzkáiąc ná vdzielnym Xięftwie/ y czuiąc fię być Xiążęćiem z Xiążąt/ niezábiegał Witołtowi *StryjKron* 355; *WujNT* 688.

4. *Mieć się na bacności, strzec się; myśleć z troską, troszczyć się, dbać, starać się, pilnować się* (30) : Czuy fię Ewángeliku iesli nie celuiefz/ W złych fprawách Rzymiániná ktorego winuiefz. *Prot* Cv, C; Tu iuż dáley Pan mowi iákoby do owieczek swoich/ áby fię czuły/ choctay máią páłterzá niedbálego. *RejAp* 36v; *WujJud* 81; Turká máiąc w gránicy iuż fię teras czuymy *MycPrz* I C, [D], II B[3]v; *WierKróc* A2, B2v; *SkarŻyw* 59; Ná niesłowného. PÓwiem ci prawdę/ że rad obiecufz/ A obiecawłzy potym fię nieczuiefz. *KochFr* 20; *KochSob* 58; *PudłFr* 57; Panowie bracia tzuimi fię fami boc onas w wifzlzem Kole malo dbaia *Paprup* C3v; *CiekPotrHerb*)(3v; A fkoro po przeiazdce/ koń fię wnet ftárzeie: Choćia dobrze v żłobu mieyfćá nie zágryzeie. Iuż to wšytko názáiutrz poydzie miedzy ftugi: Nie czuie fię Pan młody/ choćia leże w długi. *KlonWor* 56, 11, 58.

czuć się o czym (1): niech się wżdy czuią o tych długoch moich. *HistLan* B4v.

czuć się w czym (6): Piłat [...] omył ręce przed tłufzczą/ rzeknąc/ niewinięciem ia krfie te⁸⁰ /przawiedliwe⁸⁰/ wy to (*marg*) się wtym czuicie [*uos uideritis*] (-) widźcie *MurzNT Matth 27/24*.
Cf Zwrot.

cum inf [*zaimiek się wchodzi w skład konstrukcji A cum inf*] (1): káždy co się czuie: Bez ciebie Panie náleść skárby wieczne/ [...] Prožno się stára *GrabowSet* V3.

Ze zdaniem dopełnieniowym [*w tym z zapowiednikiem: w tym (2); aby (3), by (1), że (1)*] (5): *RejPos* 131v; Leć [!] iż się na^m trzebá czuć o káždegoć idzie/ Byłmy się nie oparli práwie w iákim błędzie. *MycPrz I [D]v*; Więć trzebáby się nam w tym pilnie czuć/ ábyłmy dobrymi Moizelźmi byli *KarnNap* A2v; *SkarJedn* 38; Czuię się że moiá koley/ A ia niémam wydać woley. *KochSob* 58.

Zwrot: »czuć się w (swej) powinności« (3): Aby nie byli oycóm podobni/ /pórnemu Narodowi/ y /łáski pánłkiéy niewdzięcznemu. Którzy nie dobrze /sye w /wéy czuli powinności/ Ani /postępowáli z bogiem w /vprzéymości. *KochPs* 115; ále kiędyby /przełożeni nászy [...] czuli się w /wey powinności/ tedyby /Wolność nászá nie wychodziła z miáry. *GórnRozm* B3v; *KlonWor* 42.

Szereg: »nie czuć się, nie starać się« (1): Pátrzayże iż thy będąc w /długu /swoim/ przedsię /nie /nie czuiesz/ a /nie /nie /stárałz o /zapłátę /swoię *RejPos* [310]v.

Synonim: 3. *obaczać.*

Formacje pochodne: *poczuć się, uczuć się; poczuwać się.*

Cf CZUJĄCY SIĘ